

І.В. Кочін, О.М. Акулова, П.І. Сидоренко,
Д.О. Трошин, О.О. Гайволя, І.Ф. Шило (Запоріжжя, Кіровоград)

ОСНОВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПІДГОТОВКИ ЛІКАРІВ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ МЕДИЦИНИ КАТАСТРОФ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

ДЗ «Запорізька медична академія післядипломної освіти МОЗ України»
Кіровоградський базовий медичний коледж ім. Є.Й. Мухіна

Проаналізовано проблеми післядипломної підготовки лікарів Державної служби медицини катастроф. Висвітлено шляхи вирішення цих проблем з урахуванням вимог кадрових потреб реформування галузі охорони здоров'я України, законодавчо-нормативної бази реформування післядипломної медичної освіти України та науково-практичного досвіду професорсько-викладацького складу кафедри цивільного захисту та медицини катастроф Державного закладу «Запорізька медична академія післядипломної освіти МОЗ України».

Ключові слова: охорона здоров'я, післядипломна освіта, реформування, медицина катастроф, лікар, Державна служба медицини катастроф.

Сучасний стан природосфери, техносфери, особливості соціально-політичного розвитку суспільства України обумовлюють високий ризик виникнення надзвичайних ситуацій (НС) техногенного, природного та соціально-політичного характеру. Особливу небезпеку набувають загрози терористичних актів. Спостерігається тенденція до збільшення НС з тяжкими медико-санітарними наслідками, численними та сполученими ураженнями постраждалих. Ефективне вирішення завдань, які виникають при ліквідації медико-санітарних наслідків НС, можливе тільки при стратегічному плануванні розвитку системи екстреної медичної допомоги (ЕМД), відповідному сучасному рівню вимог суспільства. Особливо гостро постали ці проблеми в умовах реорганізації та розвитку галузі охорони здоров'я України, реформ, спрямованих на реорганізацію мережі лікувально-профілактичних закладів, чіткого розподілу видів медичної допомоги. Сучасна реформа галузі охорони здоров'я України пов'язана не лише зі структурними і фінансово-економічними перетвореннями, але й, значною мірою, з формуванням кваліфікованого кадрового потенціалу, спроможного вирішувати поставлені завдання, що, своєю чергою, потребує реформування післядипломної медичної освіти, реорганізації освітніх моделей та запроваджен-

ня нових інформаційних технологій у підготовці та перепідготовці спеціалістів.

Проблеми реформування післядипломної медичної освіти та шляхи їх вирішення законодавчо регламентовані [7–9;12], широко висвітлені у науково-методичній літературі [1;3–5;15], однак якісна підготовка медичних працівників Державної служби медицини катастроф (ДСМК) України, як ключових виконавців надання ЕМД постраждалим при НС, є однією з найважливіших складових реформи та розбудови вітчизняної медицини, яка потребує якісно нових вимог до організації й здійснення освітнього процесу у вищих навчальних закладах (ВНЗ) післядипломної підготовки лікарів.

Мета роботи – провести теоретико-методологічне обґрунтування основних напрямків та умов удосконалення якості післядипломної підготовки лікарів ДСМК у контексті реформування галузі охорони здоров'я України та сучасних вимог щодо реформування післядипломної медичної освіти України.

Матеріали та методи

В основу проведеного дослідження покладено змістовно проаналізовані: нормативно-правові акти

України у сфері освіти; законодавча та нормативно-правова база діяльності ДСМК як особливого виду державної аварійно-рятувальної служби України за період 2001–2012 рр.; багаторічний досвід професорсько-викладацького складу кафедри цивільного захисту та медицини катастроф (ЦЗ та МК) Державного закладу «Запорізька медична академія післядипломної освіти МОЗ України» (ДЗ «ЗМАПО МОЗ України») з питань кадрового забезпечення та підготовки лікарів з організації надання ЕМД при НС. Теоретико-методологічною основою проведеного аналізу став системний підхід з використанням методів структурно-логічного аналізу систем, аналогії та компарації, інформаційно-аналітичного методу.

Результати дослідження та їх обговорення

Освітня діяльність ВНЗ післядипломної медичної освіти базується на трьох традиційних питаннях: «кого навчати», «чому навчати», «як навчати», але крізь призму сучасності.

Питання «кого навчати» (суб'єкт навчання). Відповідь на це визначається виконанням державного замовлення з підготовки спеціалістів. Зі створенням в 1997 р. ДСМК України [6] водночас виникла проблема підготовки медичних працівників служби і насамперед тих, хто має організувати надання постраждалому населенню ЕМД при НС. Виходячи з цього, Кабінет Міністрів та МОЗ України видали низку нормативно-правових актів, в яких визначена важливість підготовки працівників ДСМК України як провідної служби екстреного медичного реагування при НС, та вирішили стратегічний напрям подальшого організаційно-кадрового розвитку державної системи надання ЕМД [10;11]. Згідно з цими законодавчими актами, суб'єктами навчання з предмету «медицина катастроф» є медичні працівники будь-якого фаху, які повинні організувати та надавати постраждалому населенню ЕМД при НС. Сучасне реформування галузі охорони здоров'я України на засадах загальної практики / сімейної медицини передбачає структурну реорганізацію системи медичного обслуговування із забезпеченням активної кадрової політики у цьому напрямку. Виходячи з цього державного замовлення, лікарі загальної практики / сімейні лікарі (ЛЗП/СЛ) повинні бути пріоритетними цільовими групами (контингентами) навчання на кафедрах ЦЗ та МК. Враховуючи раптовість виникнення НС, масовість та тяжкість уражень, оптимальним варіантом надання ЕМД у перші години виникнення НС слід вважати можливість залучення саме ЛЗП/СЛ, спроможних надавати ЕМД різним категоріям населення (дітям, дорослим, особам похилого віку) із тяжкими ураженнями. Однак, передбачаючи можливі негативні тенденції розвитку НС та їх можливі медико-

санітарні наслідки, ми вважаємо, що для сучасного суспільства України слід запровадити нову окрему лікарську спеціальність «лікар медицини невідкладних станів та медицини катастроф». Постановою Кабінету Міністрів України від 05.11.2007 р. №1290, п.9.2 «Про затвердження Державної програми створення єдиної системи надання екстреної медичної допомоги на період до 2010 року» [10] передбачалось доповнити номенклатуру лікарських спеціальностей новою, але це не було зроблено. Відсутність нового фаху «лікар медицини невідкладних станів та медицини катастроф» призводить до труднощів з організації та проведення навчального процесу, а саме: на сучасному етапі підготовка фахівців ДСМК здійснюється тільки шляхом підвищення кваліфікації на циклах загального або тематичного удосконалення. Відсутність трьох послідовних етапів – спеціалізації, удосконалення, атестації, що передбачено концептуальною моделлю післядипломної медичної освіти України, не дає змоги забезпечити безперервність медичної освіти лікарів ДСМК, знижує їх мотивацію до навчання на циклах ТУ, тим більше, що, згідно зі шкалою балів до наказу МОЗ України від 07.07.2009 р. №484 [12], «вартість» цих циклів низка, з чим також ми не можемо погодитися.

Питання «чому навчати». Відповідь на це полягає у виконанні Державних освітніх стандартів підготовки медичних фахівців. Державний освітній стандарт – це нормативний документ, в якому відображаються цілі освітньої та професійної підготовки, визначається місце фахівця у структурі господарства держави, вимоги до його компетентності та інших соціально важливих властивостей і якостей, тобто цей документ регламентує ціль та кінцевий результат освітньої діяльності кафедр та ВНЗ. Державні освітні стандарти покладені в основу освітньо-кваліфікаційних характеристик і відповідно до них освітньо-професійних програм підготовки спеціалістів певного фаху. Прикро, що досі відсутній державний навчальний стандарт післявузівської професійної підготовки фахівців ДСМК, а в освітньо-кваліфікаційних характеристиках та освітньо-професійних програмах підготовки, розроблених для кожної спеціальності, специфіка роботи лікарів при НС не врахована. Виходячи з цього, слід негайно активізувати системну роботу з реорганізації навчального процесу післядипломної підготовки лікарів ДСМК у таких напрямках:

1. Формування професійної компетенції лікаря ДСМК. Сучасні нормативно-правова і науково-методична література з питань післядипломної підготовки фахівців постійно поповнюється новими поняттями та термінами, серед яких поняття «компетентність», «компетенція», «інтегральна компетентність». Ці поняття особливо актуальні у зв'язку із входженням вищої медичної освіти України в Болонський процес, а також з необхід-

ністю узгодження критеріїв фахової підготовки медичних кадрів в Україні [2;8]. Компетентність – це здатність особи до виконання певного виду діяльності, що виражається через знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості [13]. Важливим етапом в розвитку та реалізації державної політики у сфері післядипломної освіти є прийняття Постанови «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» Кабінетом Міністрів України від 23.11.2011 р. №1341, згідно з яким, в основу кваліфікації будь-якого фахівця (у т.ч. лікаря) положено досягнення компетентності за заданими стандартами [13]. Переорієнтація освітньої діяльності кафедр ЦЗ та МК ВНЗ із «знаннєвої» моделі на формування професійної компетенції лікаря дозволить лікарям ДСМК успішно реалізовувати на практиці свій професійний потенціал – організувати та надати якісну та своєчасну ЕМД в умовах НС техногенного, природного та соціально-політичного характеру. Компетентнісний підхід у навчанні висуває на перше місце не поінформованість лікаря, а вміння вирішувати проблеми, які виникають у практичній діяльності фахівця. Професорсько-педагогічний колектив кафедри ЦЗ та МК ДЗ «ЗМАПО МОЗ України» вже певний час як теоретично обґрунтував та на практиці реалізував необхідність формування саме професійної компетенції лікарів ДСМК [13;16;17].

2. Розробка сучасної програми навчальної дисципліни «медицина катастроф». На сучасному етапі освітня діяльність кафедр ЦЗ та МК ВНЗ базується на уніфікованій програмі післядипломного навчання лікарів (провізорів), яка не відповідає вимогам законодавчої та нормативно-правової бази з організації та надання ЕМД у сучасних умовах. Саме критерії професійної компетентності повинні бути покладені у зміст навчальних програм і планів післядипломної підготовки лікарів, у т.ч. спеціалістів ДСМК України. Сучасна програма з навчальної дисципліни «медицина катастроф» повинна містити такі учбові курси: правова та законодавча основа роботи медичних формувань в осередках НС; законодавча, організаційна, матеріально-технічна база охорони праці медичних працівників ДСМК в осередках НС; планування фінансового, матеріально-технічного та кадрового забезпечення ЕМД у різні фази НС; організаційно-управлінська діяльність лікаря при НС; специфіка лікувально-евакуаційного забезпечення при сучасних видах НС, у т.ч. терористичних актах, масових скупченнях людей, соціально-політичних акціях тощо; роль та місце служби крові, специфіка трансфузійних заходів при НС; сучасні дезінфекційні заходи та особливості їх проведення при НС; медична документація ДСМК тощо.

Питання «як навчати». Відповідь на це полягає в сучасній організації навчального процесу на кожній конкретній кафедрі ЦЗ та МК і ВНЗ у цілому. Основним завданням реорганізації навчального процесу при післядипломній підготовці лікарів ДСМК професорсько-викладацький склад кафедри ЦЗ та МК ДЗ «ЗМАПО МОЗ України» вважає підвищення рівня практичної професійної готовності до самостійної організаційної та клінічної роботи лікарів в осередках НС, поглиблення професійних знань та умінь з надання ЕМД, збагачення досвіду практичної роботи сучасними медико-лікарняними технологіями, а тому важливими напрямками реорганізації учбового процесу при післядипломній підготовці лікарів ДСМК є:

1. Комплексний підхід щодо оптимізації учбового процесу зі сполученням традиційних форм навчання (лекції, семінарські та практичні заняття) й сучасних навчально-інформаційних технологій.
2. Інформаційна насиченість і практична спрямованість кожного заняття.
3. Ретельне відпрацювання практичних навичок (самостійне використання окремих невідкладних медичних маніпуляцій), що для лікаря ДСМК є обов'язковим. Це пов'язано з необхідністю швидких професійних дій в умовах НС, неприпустимості безладдя та паніки, що може призвести до невинуватих людських втрат через непрофесійні дії лікаря. Рішучість дій, самовладання і впевненість у складній обстановці НС, витримка та мужність можливі тільки при доведенні практичних навичок у ліквідації медико-санітарних наслідків НС до автоматизму. Організація учбово-тренувальних центрів при кафедрах ЦЗ та МК сприятиме відпрацюванню необхідних для професійної роботи лікарів ДСМК практичних навичок.
4. Стимуляція мотивації до навчання. В умовах відсутності спеціальності «лікар медицини невідкладних станів та медицини катастроф» високий рівень мотивації є важливою умовою прийняття, запам'ятовування і осмислення навчального матеріалу з дисципліни «медицина катастроф», подальшого його використання у професійній діяльності лікаря, для чого потрібно впровадити активні форми навчання (інтерактивних семінарів, ділових ігор), широко застосовувати ілюстративні матеріали (таблиць, мультимедійної презентації, учбових фільмів), залучати лікарів до науково-дослідної роботи, активної участі у науково-практичних конференціях та виступах з доповідями. Ми вважаємо такі форми організації навчання важливими для максимально ефективного засвоєння теоретичного матеріалу та стимулювання інтересу лікаря до дисципліни «медицина катастроф».
5. Розробка сучасної методології діагностики знань та обов'язковий контроль засвоєння запропонова-

ного учбового матеріалу. Відсутність прямого контакту між викладачем і лікарем-слухачем при дистанційних формах навчання призводить до того, що постають питання: наскільки знання відповідають певним вимогам, і як надійно та ефективно ці знання перевірити. Контроль знань потрібно організувати та проводити на принципах: різноманітності, систематичності, всебічності, диференційованості, об'єктивності. Якісна організація, керування та корегування навчального процесу відповідно до результатів контролю знань, професійне та адекватне сполучення усіх його елементів сприяє підвищенню якості навчального процесу і, як наслідок, – якості підготовки лікарів-слухачів.

6. Створення сучасної інформаційної бази навчання. Одним із шляхів вирішення проблем реформування післядипломної медичної освіти є впровадження безперервного професійного розвитку із забезпеченням можливості самонавчання лікарів на своєму робочому місці та вдома. Для цього потрібна сучасна інформаційна база, у т.ч. сучасна навчально-методична література, яка повинна відповідати як за змістом, так і за формою подачі матеріалу міжнародним стандартам, стандартам Міністерства освіти і науки, молоді та спорту (МОНмолодьспорту) і Міністерства охорони здоров'я (МОЗ) України, містить сучасні наукові дані. Кваліфікована підготовка навчальної літератури має бути одним із найважливіших аспектів роботи професорсько-викладацького складу кафедр. Враховуючи нестачу навчально-методичної літератури з предметної області цивільного захисту та медицини катастроф, авторським колективом кафедри ЦЗ та МК ДЗ «ЗМАПО МОЗ України» за 2000–2012 рр. підготовлено та надруковано 23 навчальні посібники для фахової підготовки медичних працівників ДСМК України, лікарів-слухачів, лікарів-інтернів. Усі науково-методичні праці друкувались коштом авторів, оскільки існуючі обмежені обсяги бюджетного фінансування МОЗ України вкрай недостатні навіть для видання концептуальних монографій, навчальних посібників і підручників. Професорсько-викладацький склад кафедри також зіткнувся з проблемою отримання грифу-дозвілу МОНмолодьспорту України на друкування та використання в учбовому процесі навчально-методичної літератури, що займає занадто багато

часу. Тому з боку МОНмолодьспорту України не повинно бути бюрократичних перешкод і багаторівневих етапів проходження експертиз щодо затвердження навчальної літератури. Треба більш довіряти викладачам, а практика учбової діяльності виявить найкращу навчально-методичну літературу та відсіє зайве і недосконале.

Висновки

1. Підготовка лікарів з навчальної дисципліни «медицина катастроф» є суттєвою складовою у державній системі післядипломної медичної освіти, що сприяє підготовці кваліфікованих фахівців ДСМК України.
2. Стратегічний розвиток підготовки лікарів з навчальної дисципліни «медицина катастроф» повинен здійснюватися в науковому, юридично-правовому та законодавчо-нормативному полі реформування галузі охорони здоров'я України, реформування післядипломної медичної освіти України та відповідно до практичної потреби суспільства у високопрофесійних лікарях медичних формувань ДСМК України.
3. Поліпшення якості підготовки фахівців ДСМК України можливе за умов розробки та запровадження МОНмолодьспорту і МОЗ України пакета нормативно-правових документів з урахуванням специфіки післядипломної підготовки фахівців ДСМК та організаційно-методичного удосконалення навчального процесу на кафедрах ЦЗ та МК ВНЗ.

Перспективи подальших досліджень

В умовах реорганізації та розвитку галузі охорони здоров'я України освітня діяльність кафедр ЦЗ та МК у ВНЗ є невід'ємною складовою у формуванні кваліфікованого кадрового потенціалу країни, яка повинна забезпечувати кінцеву мету – досягнення високого рівня компетенції лікарів ДСМК України і виконання закону України «Про екстрену медичну допомогу» від 05.07.2012 р. №5081-VI. Автори запрошують професорсько-викладацький склад кафедр, керівників і медичних працівників ДСМК України висловити свої думки з низки питань, висвітлених у статті, та взяти участь у дискусії.

Список літератури

1. *Вороненко Ю. В.* Стан медичної освіти — очевидності глибокого реформування й неочевидність шляхів вирішення проблем / Ю. В. Вороненко, О. П. Мінцер // Мед. освіта. — 2010. — № 2. — С. 63–65.
2. *Концепція розвитку Запорізької медичної академії післядипломної освіти (інтеграція у світовий медичний освітній простір)* / Затверджена Конференційним трудовим колективом академії 31 січня 2007 р. — Запоріжжя, 2007. — 100 с.
3. *Кочін І. В.* Медицина катастроф : виробниче видання / І. В. Кочін, Г. О. Черняков, П. І. Сидоренко ; за ред. І. В. Кочіна. — К. : Здоров'я, 2008. — 724 с.
4. *Левківський К. М.* Про стан і перспективи розвитку вищої освіти в Україні : доповідь на парламентських слуханнях / К. М. Левківський. — К. : Парлам. вид-во, 2004. — 184 с.
5. *Никоненко О. С.* Впровадження сучасних форм організації навчання у практику післядипломної освіти / О. С. Никоненко, С. Д. Шаповал, С. М. Дмитрієва // Мед. освіта. — 2011. — № 2. — С. 87–88.
6. *Про затвердження Положення про Державну служби медицини катастроф* : постанова Кабінету Міністрів України від 11.07.2001 р. № 827 [Електронний документ]. — Режим доступу : [http : www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua). — Назва з екрана.
7. *Про заходи щодо вдосконалення системи вищої освіти України* : указ Президента України від 17.02.2004 р. № 199 [Електронний документ]. — Режим доступу : [http : www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua). — Назва з екрана.
8. *Про заходи щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої медичної та фармацевтичної освіти* : наказ МОЗ України від 22.03.2004 р. № 48 [Електронний документ]. — Режим доступу : [http : www.moz.gov.ua](http://www.moz.gov.ua). — Назва з екрана.
9. *Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти України* : указ Президента України від 04.07.2005 р. № 1013 [Електронний документ]. — Режим доступу : [http : www.moz.gov.ua](http://www.moz.gov.ua). — Назва з екрана.
10. *Про затвердження Державної програми створення єдиної системи надання екстреної медичної допомоги на період до 2010 року* : постанова Кабінету Міністрів України від 05.11.2007 р. № 1290 [Електронний документ]. — Режим доступу : [http : www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua). — Назва з екрана.
11. *Про удосконалення підготовки та підвищення кваліфікації медичних працівників з надання екстреної та невідкладної медичної допомоги* : наказ МОЗ України від 28.04.2009 р. № 283 [Електронний документ]. — Режим доступу : [http : www.moz.gov.ua](http://www.moz.gov.ua). — Назва з екрана.
12. *Про затвердження Змін до Положення про проведення іспитів на передатестаційних циклах* : наказ МОЗ України від 07.07.2009 р. № 484 [Електронний документ]. — Режим доступу : [http : www.moz.gov.ua](http://www.moz.gov.ua). — Назва з екрана.
13. *Про затвердження Національної рамки кваліфікацій* : постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1341 [Електронний документ]. — Режим доступу : [http : www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua). — Назва з екрана.
14. *Поняття «компетентність» та «компетенція» у підготовці фахівців Державної служби медицини катастроф* / І. В. Кочін, Д. В. Ількаєв, О. М. Акулова [та ін.] // Запоріжський мед. журнал. — 2008. — № 4. — С. 150–152.
15. *Сучасний стан кадрової політики у галузі охорони здоров'я* / З. М. Митник, М. В. Банчук, І. І. Фещенко [та ін.] // Мед. освіта. — 2010. — № 2. — С. 7–10.
16. *Шляхи удосконалення якості освіти лікарів України у контексті Болонського процесу (Повідомлення I)* / І. В. Кочін, О. М. Акулова, О. О. Гайволя [та ін.] // Запоріжський мед. журнал. — 2009. — Т. 11, № 3. — С. 141–144.
17. *Шляхи удосконалення якості підготовки лікарів України на кафедрі цивільного захисту та медицини катастроф у контексті Болонського процесу (Повідомлення II)* / І. В. Кочін, О. М. Акулова, О. О. Гайволя [та ін.] // Запоріжський мед. журнал. — 2009. — Т. 11, № 4. — С. 132–135.

Дата надходження рукопису до редакції: 19.09.2012 р.

**Основные направления усовершенствования
последипломной подготовки врачей
Государственной службы медицины катастроф
в условиях реформирования отрасли
здравоохранения Украины**

*И.В. Кочин, О.М. Акулова, П.И. Сидоренко, Д.А. Трошин,
А.А. Гайволя, И.Ф. Шило (Запорожье, Кировоград)*

Проанализированы проблемы последипломной подготовки врачей Государственной службы медицины катастроф. Освещены пути решения этих проблем с учетом кадровых потребностей реформирования отрасли здравоохранения Украины, законодательно-нормативной базы реформирования последипломного медицинского образования Украины и научно-практического опыта профессорско-преподавательского состава кафедры гражданской защиты и медицины катастроф Государственного учреждения «Запорожская медицинская академия последипломного образования МЗ Украины».

Ключевые слова: здравоохранение, последипломное образование, реформирование, медицина катастроф, врач, Государственная служба медицины катастроф.

**Basic directions of improvement
of postgraduate education of doctors
of the government disaster medicine service
in terms of health care reformation
in Ukraine**

*I.V. Kochin, O.M. Akulova, P.I. Sydorenko, D.O. Troshyn,
O.O. Gayvolya, I.F. Shylo (Zaporizhzhya, Kirovograd)*

Were analyzed the problems of postgraduates preparation of doctors for the Government disaster medicine service and the ways of their decision in the context of personnel requirements of health reform of Ukraine, legislative regulatory base of reforming of postgraduates medical education of Ukraine and scientific – practical experience of the Department of civil defendens and disaster medicine of the State Institute «Zaporizhzhya medical academy of postgraduate education of Ministry of Health of Ukraine».

Key words: health care, postgraduate education, reformation, disaster medicine, doctor, the Government disaster medicine service.

Рецензент: к. мед. н. М.В. Шевченко.